

MODERNI SUOMALAIS- RUOTSALAINEN SANAKIRJA

Suuri suomi–ruotsi-sanakirja. Stora finsk-svenska ordboken. Päätoimittaja Birgitta Romppanen, toimitussihteeri Nina Martola, toimittajat Ilse Cantell ja Mats-Peter Sundström, projektisihteeri Susanna Karjalainen, assistentti Pia Westerberg. Werner Söderström Osakeyhtiö yhteistyössä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kanssa, Porvoo 1997. ISBN 951-0-21462-0 (koko teos). Ensimmäinen osa A–O. LXVI + 1077 s. ISBN 951-0-21463-9. Toinen osa P–Ö. 1178 s. ISBN 951-0-21464-7.

Edellisen suomalais-ruotsalaisen suursanakirjan tuorein laitos (Cannelin, Cannelin, Hirvensalo & Hedlund) on jo vuodelta 1976. Uutta sanakirjaa on siis kiipeästi kaivattu, ja viime vuonna sen julkaisi WSOY yhteistyössä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kanssa. Toimitustyö aloitettiin 1989, ja se eteni hyvin suunnitelmallisesti. Kirjan toimitus ei ole suuri, mutta sen takana on ollut väkivahva esikunta: kuusihenkinen toimitusneuvosto (ynnä kaksi lisäjäsentä; puheenjohtajana yliopistonlehtori Seija Tiisala), kahdeksanhenkinen johtoryhmä sekä tarkistuksesta vastannut monilukuinen asiantuntijajoukko. Suomen kielen, suomenruotsin ja suurimmaksi osaksi myös paikannimien tarkistajat ovat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta; ruotsinsuomen on tarkistanut Ruotsinsuomalainen kielilautakunta (Tukholma), ruotsin Svenska språknämnden (Stockholm) ja erikoisalojen termit aloittain 14 asiantuntijaa.

Uusi sanakirja on paljon edeltäjänsä (Cannelinin tuoreinta laitosta, 1 121 artikkelisivua) suurempi. Sitä voi kooltaan verrata lähinnä vanhaan Lönnrotin sanakirjaan. Lönnrotin kaksiosaisessa Suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa, joka ilmestyi 1866–80, on 2 203 artikkelisivua; lisäksi sanakirjan Lisävihko (1886) sisältää 212 sivua. Suuri suomi–ruotsi-sanakirja on sivumäärältään lähes Lönnrotin luokkaa: varsina-

sia artikkelisivuja on 2 236. Sanakirjan lopussa on 12-sivuinen paikannimistö, kun taas Lönnrot oli sijoittanut nimistöä sanaston joukkoon omiksi artikkeleikseen. Kooltaan uusi sanakirja on paljon Lönnrotia suurempi, suorastaan muhkea: painopaperi on tukevampaa, sivut ovat suuremmat ja marginaalit pienemmät. Helppolukuinen teksti on selvästi isompaa kuin Lönnrotissa, joten kummankin sanakirjan sivuun saattaisi mahtua suunnilleen sama määrä merkkejä. Yleisemmin yhtäläisyyksiä Lönnrotiin tai edes Canneliniin ei kuitenkaan kannata etsiä, koska niin aineisto, menetelmät, tekniikka, tavoitteet kuin näkökulmakin ovat tässä uuteen vuosituhanteen suuntaavassa sanakirjassa täysin erilaisia.

Jatkan vielä kokovertailuja: Isossa ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa (1982–87) on kolme osaa ja noin 3 000 sivua, Suomen kielen perussanakirjassa (1990–94) samoin kolme osaa ja noin 2 000 sivua. Myös näihin verrattaessa uusi »Suru»-sanakirja näyttää suurelta. Sarjassaan se epäilemättä onkin »suurin ja laajin», kuten takakannessa todetaan. Se on myös laajin kaksikielinen sanakirja, jossa ruotsi on kohdekielenä.

Sanakirjan kokoa mitataan myös hakusanojen lukumäärällä: »Hakusanoja ja sanontoja on yhteensä noin 130 000.» Samaan tapaan kuvataan kokoa esimerkiksi Norstedts stora svenska ordbok -teoksessa:

▷

100 000 sanaa ja fraasia. Minusta olisi kuitenkin selvempää kirjata nimenomaan hakusanojen määrä (esim. Isossa ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa lähes 200 000 ja Suomen kielen perussanakirjassa lähes 100 000 hakusanaa). Jää näet hiukan epäselväksi, mitä »sanonnalla» tässä tarkoitetaan; sanaliittoja näyttää olevan hakusanoina melko vähän (esim. **best man** ja **osso buco**, **lapin kieli** ja **ruotsin kieli** yms. sekä tietysti pakollinen **varta vasten**). Kun toimitustyössä on »luonnollisesti käytetty kaikkein uudenaikaisinta tietotekniikkaa», hakusanojen tarkka määräkin olisi ollut helposti kirjattavissa. Ehkä tämä tieto ei kiinnosta niinkään sanakirjan käyttäjää kuin sanakirjojen vertailijaa.

Sanakirjan ensisijaisena suomen kielen aineistona on tuore Suomen kielen perussanakirja, minkä ansiosta kirja on hyvin ajantasainen. Toimitus on vielä lisäksi poiminut eri lähteistä täydennysmateriaalia. Ruotsinkielisiä vastineita laadittaessa on hyödynnetty muun muassa suuria tietokonekorpuksia. Vastinevaihtoehtoja sanakirja tarjoaakin runsaasti, mutta niiden arvioinnin sijasta minun on pakko tarkastella sanakirjaa ennen muuta suomenkielisen käyttäjän näkökulmasta. Ensi vaikutelma on, että sanakirjan tärkeänä tavoitteena on kohentaa suomenkielisten aktiivista ruotsin taitoa. Volyyymista seuraa, että on melko sattumanvaraista, mihin artikkeleihin tarkastelijan huomio kiintyy. Jos sanakirjassa ei jotakin hakusanaa ole, se mitä ilmeisimmin puuttuu myös Perussanakirjasta. Esimerkiksi poliklinikalla yleinen *ilmoittautuminen* (*anmälan* t. *anmälningar*) puuttuu, mutta sen sijaan *ilmoittautumisaika* ja *-lomake* ovat saaneet kummassakin sanakirjassa oman artikkelinsa.

Periaatteellisesti tärkeä on kysymys, tarvitaanko kaksikielisessä sanakirjassa yleensä jokseenkin samat hakusanat kuin yksikielisessä yleissanakirjassa. Laaja yk-

sikielinen yleissanakirja on tietenkin korvaamaton lähde, mutta niin sen hakusanas-
toon kuin esimerkistöönkin on kaksikielisen sanakirjan näkökulmasta suhtauduttava valikoivasti. Laajaan yksikieliseen sanakirjaan kirjataan eri syistä (esim. osoittamaan yhdyssanojen tai johdosten muodostusta) sanoja, jotka jossakin yhteydessä ovat mahdollisia, mutta joita ei juuri käytetä. Eiköhän Perussanakirjankin hakusanoissa ja esimerkeissä olisi ollut enemmän karsimisen varaa? Monet yhdyssanat ovat osiensu perusteella itsestään selviä, ja aivan kaikkia lähdekielen sanoja tuskin käytännössä kukaan joutuu kääntämään kohdekielille; vrt. esim. **heinänkorjuukone** *sammantfattande benämning på maskiner som används vid höbärning* tai **viiletys 2.** (*laahaaminen*) *släpande*. Jokin **posmittaa**, joka vielä Nykysuomen sanakirjassa sai viisirivisen artikkelin, on kuvattu kahdella rivillä kuten Perussanakirjassakin mainitsematta kuitenkaan sitä, että (venäläisperäistä) sanaa käytetään »vars. venäjän puhumisesta» (Perussanakirja). Jos sana yleensä on tarpeen, siitä olisi voinut antaa lähde-
teoksen mukaisesti esimerkin s.v. *ryssä 2: Posmittaa ryssää*.

Esityksen tiiviys näkyy taivutuksen kuvauksessa: sulkeissa annetaan sekä suomen että ruotsin sanan taivutus kumpikin kursivoituna ja ilman välimerkkejä; lyhenne *taiv* on pisteetön kuten useimmat sanakirjan lyhenteet. Yllättävään pisteettömyyteen toki suomalainenkin lukija pian tottuu, mutta satunnainen käyttäjä ei ehkä aina tunnista lyhennettä. Otan hiukan karkean esimerkin. Sanakirjassa on artikkeli **vasituinen** *provins*; ks. *vartavastinen*. Lukija voi hetken kummastella, miten hakusana voisi provinssia tarkoittaa, kunnes tajuaa, että »provins» on lyhenne sanasta *provinsiell* (lyhenneluettelossa »= murteellisesti»). Kirjasinlajien käyttö on ilmeisen pitkälle harkittua, mutta huomio kiintyy kursiivin

runsauteen: kursiivia on käytetty niin kielenaineiksissa, tarkenteissa kuin viittauksissakin.

Toimitus ansaitsee erityiskiitoksen siitä, että hakusanoiksi on otettu myös ruotsinsuomalaisia yhteiskunnallisia termejä, sellaisia kuin **Asuntotuomioistuin, Asuntovirasto, oikeusvaliokunta, siviiliministeriö**. Samoin suomenruotsin ja ruotsinruotsin eroihin on paneuduttu kiitettävästi: suomen sanalle annetaan usein vastine kummastakin kielimuodosta. Opimme, että **viili** on suomenruotsiksi *fil* mutta ruotsinruotsiksi yllättäen *filbunke*. Hakusanan **viilipyty** alta taas selviää, että sanan suomenruotsalainen vastine on *filbunke*: (*kuv*) *Hän oli kuin viilipyty* Han var lugn som en filbunke. **Työllisyyskurssia** vastaa suomenruotsissa *sysseleättningskurs*, ruotsinruotsissa lähinnä *AMS-kurs*, *AMU-kurs*. Joskus käännös tuntuu vähän suoraviivaiselta: **vähäaktiivinen** *lågaktiv*; ehkä ruotsin sanaa käytetään yhtä rajatusti kuin suomenkin — merkityksessä ’niukasti radioaktiivinen’.

Kuten jo ilmeni, sanakirjassa on tavalista laajempi esipuhe, johdanto, joka sisältää monenlaista hyödyllistä tietoa. Heti etukannen takapuolella on kaaviossa kuvattu pariinkymmenen artikkeliin sisältyviä leksikografisia elementtejä, mikrostruktuuria, ja viereisellä sivulla on sitten numeroitujen elementtien selitykset. Sama aukeama on myös sanakirjan toisessa osassa. Koska sanakirja on tarkoitettu myös vaativan käyttäjän tarpeisiin, artikkelit ovat pakostakin aika raskaasti kuormitettuja. Niinpä tämä alkuaukeama helpottaa olennaisesti sanakirjan käyttöä. Samantapaista rakenteen kuvausta on käytetty monissa muissakin suurissa sanakirjoissa, esimerkiksi laajassa yksiosaisessa *Svensk ordbok* -teoksessa (Stockholm 1986) ja myös Suomen kielen perussanakirjassa. Modernin suomi–ruotsisanakirjan ratkaisu on yksinkertaisuudessaan hyvin harkittu, ja elementtien selityk-

set pystytään antamaan rinnan suomeksi ja ruotsiksi. Kaavio numeroi, osoittaa viivalla ja selittää artikkelin rakenteessa esiintyvät elementit ja erikoismerkit. Selityksistä 12 viimeistä on turhaan sijoitettu alaotsikon »Selitteet Förklaringar» alle. Minusta olisi ollut parempi toistaa esimerkiksi sanaa tarkenne, silloin kun kyse ei ole varsinaisesti »selitteistä».

Merkitysjaottelun mallina kaaviossa on vihertävä **aarnialue**-artikkeli, jossa 1. merkitys on »urskogsområde» ja 2. merkitys »(*metsät*): (*Suom*) ödemarksreservat – –, (*Ruots*) domänreservat». Tässä kohden sanakirja on analyyttisempi kuin Perussanakirja, jossa nämä merkitykset sisältyvät määritelmään »alkuperäistä luontoa edustava rauhoitettu metsä- t. suoalue». Tuskinpa sanalla suomessa onkaan kahta eri merkitystä — pikemminkin vain suomi–ruotsi-sanakirjan toinen, (metsähallinnon) suojelualueen merkitys. Eiköhän sana ole meillä seipitetty nimenomaan luonnonsuojeluterminiksi. »Verbirakenne» kuulostaa epämääräisen väljältä ilmaukselta (vrt. esim. temporaalirakenne), mutta kaaviosta ilmenee, että kyse on lähinnä verbin transititiivisuudesta. Sanalla viitataan **aikoa**-artikkelissa ruotsin lyhenteeseen *ngt*: »*aikoa* tänka (tehdä jtak göra ngt)». Kaaviossa on kuvattu artikkeleissa esiintyvät elementit, myös ruotsin taivutus, mahdollisimman tarkasti. Taivutuksessa esiintyvä yhtäläisyysmerkki (=) on jäänyt selittämättä. Sillä tarkoitetaan yksikön ja monikon epämääräisen muodon samankaltaisuutta.

Esimerkkiosan alkaminen on artikkeleissa osoitettu kulmallaan olevalla umpineliöllä, joka erottuu selvästi. Tässä tehtävässä esimerkiksi Nykysuomen sanakirjassa ja Suomen murteiden sanakirjassa on pystyviiva; Perussanakirja ei tätä artikkelisisäistä rajaa osoita. Pystyviivaa on sanakirjassamme käytetty hakusanan sisällä, jotta hakusanan alkua, pystyn vasemmalla puo-

lolla olevaa osaa ei tarvitse toistaa esimerkeissä. Käytäntö on leksikografiassa yleinen, mutta en ole koskaan pitänyt siitä. Sanakirjan käyttäjä kyllä ymmärtää, mitä esimerkki *meri -ee* tarkoittaa **aaltoil/la**-artikkelissa. Lyhentämätön, Suomen murteiden sanakirjan noudattama menettelytapa, siis *meri aaltoilee*, olisi pidentänyt kuusirivistä **aaltoilla**-artikkelia yhdellä rivillä. Sen sijaan esimerkiksi artikkelia **raja/ta** (20 riviä) lyhentämättömyys ei olisi pidentänyt lainkaan. Lyhentämisen hyödyllisyydestä voidaan olla eri mieltä. Muistan, miten Nykysuomen sanakirjan edesmennyt toimittussihteeri Jouko Vesikansa todisti minulle, että lyhentäminen selventää esimerkiksi: hakusana erottuu juuri lyhentämisen ansiosta! Näinhän siinä käy, jos on tarpeeksi lukenut tällaista ty pistettyä tekstiä.

Johdanto sisältää muun muassa luettelon tärkeimmistä lähteistä sekä taivutuskaavoja ja muuta kieliopillista tietoa. Sen erikoisuus on käännoismallit, joille en ole löytänyt esikuvia muista sanakirjoista. Näissä kuvastuu toimituksen aktiivista kielitaitoa tähdentävä, kontrastiivinen näkökulma. Mallit on otettu sanakirjaan erityisesti käännoistyötä helpottamaan. Toimitus toteaaakin esipuheensa päätteeksi: »Olemme varmoja siitä, että sanakirja on tehokas apuväline varsinkin ruotsinkielisen tekstin laadintaan suomen kielen pohjalta, mutta sitä voivat käyttää myös ruotsinkieliset suomenkielisen tekstin tulkintaan.» Ruotsinkielisen tekstin laadinnassa malleista varmasti on apua, vaikka kenties voidaankin kysyä, ovatko ne ylimalkaan leksikografiaa, kuuluvatko ne sanakirjaan vai pikemminkin kielioppiin, kieli- tai käännoisoppaaseen. Tiettyjen sanatyyppeiden käännoismalleja, joista enimmäkseen kytkeytyvät suomen johtoppiin, on kaikkiaan 15 sivua, ja niihin viitataan artikkeleista silmiinpistävästi usein (→ *käännoismalli 1–5*). Vaikka mallit onkin laadittu erityisesti käännoistyötä ajatellen,

niihin perehtyminen on minusta hyödyllistä kenelle tahansa sanakirjan käyttäjälle. Ne sisältävät asioita, joita enemmän tai vähemmän passiivisesti ruotsia osaava suomenkielinen ei tiedä tai ei ainakaan tule ajatelleeksi. Pehdyttämme käännoismalleihin tiedämme, että voimme sanoa esimerkiksi *hans hustrus klokhet* mutta emme mielellään **hans hunds klokhet*, saati **hans bils snabbhet*. Ruotsissa näet vältetään genetiivin käyttöä peräkkäisissä sanoissa, ellei ilmaistavan ominaisuuden »kantaja» ole ihminen. *Hän kehui koiransa viisautta* on ruotsiksi *Han skröt med hur klok hans hund var*.

Ensimmäisenä käännoismalliryhmänä ovat ominaisuudennimet (tyyppi *suuruus, viisaus*), toisena teonnimet (tyyppi *huutaminen, lähtö* jne.), kolmantena tekijännimet (tyyppi *soittaja*), neljäntenä eräät kausatiivis-faktiiviset verbit. Jälkimmäinen ryhmä saa erityistä painoa, sillä nelisivuinen jaksos sisältää kuusi eri tyyppiä: 1. tyypit *laiskistaa, hermostuttaa*, 2. liikkeen aiheuttamista merkitsevät verbit (tyypit *huojuttaa, lennättää*), 3. äänen aiheuttamista ilmaisevat verbit (tyyppi *vinguttaa*), 4. jonkin ruumiillisen reaktion, tunnetilan tms. aiheuttamista ilmaisevat verbit (esim. *yskittää, väräyttää, naurattaa, itkettää*), 5. halua, tarvetta tms. ilmaisevat verbit (tässäkin esimerkkinä mm. *naurattaa* ja *itkettää*, mutta ilman subjekta), 6. teetoverbit (tyyppi *pesettää*). Kussakin ryhmässä annetaan tiiviitä ohjeita kääntämisen helpottamiseksi. Kun esimerkiksi teetoverbit kokonaan puuttuvat ruotsista, ne on käännettävä käyttäen apuverbejä *låta* tai *ha*.

Käännoismalleiksi otettavien lauseiden pitää tietysti olla paitsi kieliopillisesti oikeaa myös luontevaa suomea. Edellä luetelluissa ryhmissä on toistasataa esimerkkiä, ja niistä lähes kaikki kyllä täyttävät tämän vaatimuksen. Jotkut suomen lauseet ovat kuitenkin kankeampaa kieltä kuin ruotsin

käännösvastineet. Mieluummin kuin »hoi-
dattamassa hampaita» käyn »hammaslää-
kärissä». Jäykältä kuulostaa esimerkiksi
*Auton korjauksen takia meidän piti
jääda kotiin — Eftersom vi hade bilen på
reparation måste vi stanna hemma*, ja aika
erikoinen on sekin tilanne, jossa suomalainen
sanoo: *Ovelle koputtaja astui sisään
(Den som hade knackat [på dörren] steg
in)*. Käännösmalli *Hän jyrisytti moottoria*
— *Han rusade motorn* on kyllä saatu Perus-
sanakirjasta, mutta suomen verbi taitaisi
sopia paremmin kuvaamaan vaikkapa kai-
vinkoneen tai helikopterin kuin kunnossa
olevan auton käynnistystä. Artikkeleista on
viitattu käännösmalleihin hyvin johdonmu-
kaisesti — ehkä silloinkin, kun se ei välttä-
mättä olisi ollut tarpeen.

Äänen aiheuttamista ilmaisevien ver-
bien ryhmässä käännösmalleina ovat ono-
matopoeettiset verbit *molskauttaa, rojaut-
taa, paukauttaa, päräyttää, jyrisyttää, vin-
guttaa*. Olisin odottanut, että tässä yhtey-
dessä tai ehkä aivan omassa kohdassa olisi
kiinnitetty huomiota suomen koloratiivira-
kenteeseen ja sen kääntämiseen (esim. *pu-
dottaa molskautti, putosi molskahti, syöda
hotkii*); nähtävästi suomen pääverbi jää
yleensä vastineetta. Vielä laajempi kysy-
mys: olisiko käännösmalleihin kannattanut
ottaa muitakin suomelle ominaisia piirtei-
tä, jotka ovat käännettäessä hankalia, vaikkapa
verbien nominaalimuotoja ja lauseen-
vastikkeita sekä sija- ja numeruskysymyk-
siä taikka peräti sanajärjestys- tai tyylisei-
koja?

Viidentenä jaksona käännösmalleissa
on »Eräistä ajan ilmauksista», joka raken-
teeltaan poikkeaa edellä olevista ja on laa-
juudeltaan viidettä sivua. Siinä käsitellään
(1) sanoja *ensi, viime* ja *tämä* ajan ilmauk-
sissa, (2) vuorokaudenaikoja sekä (3) pre-
positioiden *på, under, över, till* ja *i* käyttöä
aikaa ilmaistaessa. Suomen paikallissijojen
»sisäisyys» tai »ulkoisuus» ei muulle kie-

lelle, vaikkapa ruotsiksi, käännettäessä aina
ole relevanttia. Inessiiviä ei aina vastaa ruot-
sin *i*-prepositio, vaikka suomenkielinen hel-
posti näin olettaa. Kun kaksikielisessä sa-
nakirjassa kontrastiivisuus on keskeistä,
olisi esimerkistöön ehkä kannattanut tietoi-
sesti valita enemmän paikallissijailmauksia.

Käännösmallien hyödyllisyydestä ei ole
epäilystä. Käännöskokemuksen puuttuessa
minun on kuitenkin vaikea arvioida, miten
systeemi käytännössä toimii. Toisaalta ei-
hän sanakirjan käyttäjän ole jotakin sanaa
etsiessään tietenkään pakko tutkia käännös-
mallia, vaikka artikkelissa siihen viitataan.
Aluksi se luultavasti veisi aikaakin. Otan
summassa esimerkin: haluan kääntää lau-
seen *Lapsi tarvitsee hoivausta*. Artikkelis-
sa **hoivaus** annetaan sanalle viisi vastinet-
tä ja viitataan käännösmalli 2:een. Tämä on
noin kolmen sivun mittainen ja jakautuu
neljään ryhmään ja näistä yksi viiteen ala-
ryhmään. Valitsen yhdeksästä ensimmäisen
ryhmän: (2.1) vastineena infinitiivirakenne.
Sitten etsin artikkelista **hoivata** mielestäni
sopivan verbivastineen ja yritän: *Man måste
ta hand om barnet*. Sitten epäroin, sopiiko
»tarvitsee» kääntää *måste*-verbillä, ja kat-
son varmuuden vuoksi **tarvita**-artikkelista.
Eipä taida sopia — mutta siellähän käännös
onkin valmiina (jos tulkitsen vapaasti *hoi-
vauksen* 'hellyydeksi'): *En barn behöver
ömhjet!* Vai käänsinkö sittenkin väärin, kun
hellyys-artikkelissa viitataan käännösma-
lli 2:n sijasta käännösmalliin 1 (ominaisuu-
dennimet)?

Artikkelien rakenne on Perussanakirjan
tapaan suoraviivainen eikä monitasoinen
kuten esimerkiksi Nykysuomen sanakirjas-
sa tai Suomen murteiden sanakirjassa. Jäl-
kimmäisten laajoissa artikkeleissahan käy-
tetään kappalejakoja ja viittäkin eri astetta
olevia »momenttisymboleja» (siis esim.
A.I.2.a.bb). Suomi–ruotsi-sanakirjassa ei
artikkelinsisäistä kappalejakoja ole ja mer-
kitysryhmät rinnastetaan käyttäen arabialai-
▷

sia numeroita (1, 2, 3 jne.). Porrastamatta rinnastetaan myös alaryhmät (esim. 12 a, 12 b, 12 c jne.). Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjan *puoli*-artikkelissa on syvä sanaluokista (perusluku/substantiivi) lähtevä porrastus ja kaikkiaan lähes 30 ryhmää tai alaryhmää (vajaat neljä sivua), suomi–ruotsi-sanakirjassa (puolitoista sivua) taas 13 rinnasteista ryhmää sekä näiden sisällä muutamia alaryhmiä. Onnistuessaan syvä porrastus jäsentää sanan semantiikkaa ja on samalla leksikaalista tutkimusta, mutta käytännön tarpeisiin riittää minusta suoraviivainen jäsenitys. Lisäksi se epäilemättä jonkin verran tiivistää esitystä, ja kovin monitasoisia artikkeleita olisi sittenkin harvassa.

Laajuudeltaan artikkelit noudattavat suurin piirtein Perussanakirjan linjoja. Laajin on **olla**-artikkeli, pitkälti neljättä sivua; se on hiukan pitempi kuin Perussanakirjassa, mutta jää puoleen Nykysuomen sanakirjan mammuttiartikkelista. Isossa ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa *vara*-artikkeli käsittää vain vajaat kolme sivua, mikä selittyy semanttisilla syillä: ruotsin verbin käyttö ei ole yhtä laajaa kuin suomen (vrt. *stå, ligga*). Vastaavasti Ison ruotsalais-suomalaisen sanakirjan *gå*-artikkeli on peräti yli kuuden sivun, suomi–ruotsi-sanakirjan **mennä**-artikkeli vain vähän yli sivun ja Perussanakirjan *mennä*-artikkeli vajaan sivun mittainen. Tässäkin syy on semanttinen: suomessa *käydä* kattaa suuren osan *gå*-verbin alueesta. Ilmeisesti tämä lohko on suurempikin kuin *mennä*-verbin, koska sekä suomi–ruotsi-sanakirjan että Perussanakirjan *käydä*-artikkeli on hiukan *mennä*-artikkelia pitempi. Keskeinen konjunktio *että* on saanut kummassakin sanakirjassa tilaa runsaan palstan verran, mikä ei ole paljon, jos vertailukohteeksi otetaan esimerkiksi Nykysuomen sanakirja (yli neljä palstaa), puhumattakaan Suomen murteiden sanakirjasta (12 palstaa). Isossa ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa taas *att*-ar-

tikkeleita on kaksi: konjunktio kahden, infinitiivipartikkeli neljän palstan laajuinen.

Sanakirjan aineisto edustaa, kuten esipuheessa sanotaan, »nykysuomen keskeistä sanastoa». Kukaan ei pysty sanomaan, montako keskeistä sanaa suomessa on, mutta ei niitä varmaankaan 100 000:a ole. Jokin **astuja**, jolle sanakirja esittää kaksi merkitystä (ja jonka Perussanakirja sivuuttaa lyhyesti mainitsemalla vain *kanta-astujan* ja *varvasastujan*) tuskin on »keskeinen». Koska tekijännimijohdin *-jal-jä* on suomessa produktiivinen, myös **astuja** vandrare on tietenkin mahdollinen. Suomen murteiden sanakirjassakaan ei silti ole *astuja*-artikkelia, vaikka sana-artikkelissa *astua* mainitaan tohmajärveläinen sananparsi *Istuja ei astujjaan vaiha ihteessä*. Yleisesti ottaen keskeiset sanat ovat kyllä sanakirjassa mukana. Muotisana **keikka** ei minusta ansaitsisi 25 riviä, vaan esimerkkejä olisi voinut karsia. Sanan tyyllisävyä ei ole määritelty, vaikka Perussanakirja (12 riviä) leimaa sen arkikieliseksi ja Nykysuomen sanakirjakin (7 riviä) puhekieliseksi. Sen sijaan sellaiset yhdyssanat kuin **keikkabändi**, **keikkalaulaja**, **keikkamatka** jne. on varustettu merkinnällä »vard» Sisällöltään epämääräisen **keikkamatkan** (*läh kiertue*) turné – –, (*työmatka*) arbetsresa olisin jättänyt pois. Tyyllilajia ei mainita myöskään sanasta **länkkäri** västern, western. Vastineiden erilaisuus voi harhauttaa: »länkkäri» on tietysti villin lännen filmi siinä missä **lännenelokuvakin** (vilda västernfilm, västernfilm, westernfilm), mutta se ei ole asiatyyliä. Sanakirja kirjaa myös yhdyssanan **spagettwestern** luonnehtimatta tätä kuitenkaan leikilliseksi.

On tavallaan ymmärrettävää, että niin Perussanakirjassa kuin suomi–ruotsi-sanakirjassakin arkikielen ja slangin sanat sekä erilaiset muoti-ilmaukset korostuvat vanhojen ja vanhentumassa olevien sanojen kustannuksella. Mukana ovat *bi-miehet* ja *bi-*

naiset, rintsikat ja pelihousut (yleistynyt humoristinen kiertoilmaus *repiä pelihousunsa* on ruotsiksi *ilskna till, tappa humöret, fatta humor*). Melko pitkälti on käsitelty myös *töppä-* ja *moka-*pesyeitä; vastineet lienevät arkikielisiä, mutta sanan tyylilajin olisi tässäkin voinut kirjjata. Minusta ikivanhaa kantasanaa *emä* ei pitäisi kuitata pelkällä viittausartikkelilla: **emä** ks. *emo*. *Emäyhdys*sanoja mukana on kyllä useita, esimerkiksi **emäkonna** ja **emämunaus** mutta ei sentään *emämokaa*. Pysyn vielä samassa sanueessa, artikkelissa **emäntä**; sanan toisena merkityksenä on (*perheenäiti*) humor; (*leik vaimosta*) *frun i huset*. Tämä leikillisuus perustuu Perussanakirjan merkintään »us. leik.». Olennaista sanassa ei niinkään ole leikillisuus kuin kansanomaisuus — sanaa käytetään laajalti asiallisesti vaimosta puhuttaessa.

Sanojen taivutus ja muut kieliopin seikat osoitetaan sanakirjassa yleensä mallikelpoisesti. Puutteita joutuu oikein etsimään. Perussanakirjan *erkanee*-artikkelissa on tarkenne »vaill.», mutta sanakirjassamme **erkanee** esiintyy taivutustyyppillä varustettuna hakusanana, ikään kuin se olisi infinitiivi (vastineena *ta av, vika av* jne.). Muoto edellyttäisi ruotsissa preesensmuotoa *tar av, viker av* jne. Suomen sanan monikollisuutta ei aina ilmaista selvästi. Hakusana voi olla yksikössä (esim. **aamuaskare**), mutta jos sanaa käytetään (lähes) pelkästään monikossa, se olisi pitänyt jotenkin osoittaa. Plurale tantum -tapauksissa monikollisuuden voi yleensä päätellä hakusanan muodosta (**hää**, **kuolaimet**, **pitkospuut**), mutta näissäkin numerus olisi minusta ollut hyvä panna näkyviin. Ainakin harvemmin sanakirjaa käyttävälle on ilmeistä hyötyä sivujen alareunassa silloin tällöin toistuvista opasteista, jotka viittaavat johdantoon tai sanakirjan loppuun: esim. »Sanakirjassa käytetyt LYHENTEET ensimmäisen osan alussa», »Ruotsin kielen

VERBIEN TAIVUTUS ensimmäisen osan alussa», »PAIKANNIMET toisen osan loppussa» jne.

Sanakirjan toimitustyö on ollut ripeää ja samalla huolellista. Aikataulu oli tunnetusti kireä, mikä on saattanut jonkin verran vaikuttaa myös oikolukuun. Varsinaisia painovirheitä on kuitenkin sattunut silmääni niukasti (esim. s.v. **ryntäys**: »*alennysmyynti*»). Jo mainituissa **hoivata**-artikkelissa on vastine »(*pitää huolta*) ta hand om ngn» mainittu vahingossa kahteen kertaan. Ehkä aikataulun kireys on enemmän vaikuttanut johdannon tarkistuslukuun. Johdannossa on muutamia tavutuslapsuksia, jotka lienee kuitenkin pantava modernin tekniikan tiliin. Lähdeluettelossa ja taulukoissa on joitakin sinänsä vähäpätöisiä välimerkkivirheitä.

Painojälki on tasaista, ja vain aivan poikkeuksellisesti ovat sanavälit venähtäneet liian pitkiksi. Kaksipalstainen painosivu on tasapainoinen, teksti selkeää ja miellyttävää lukea. Olen joskus ihailnut ruotsalaisia kolmipalstaisia sanakirjoja, mutta vain kaksipalstaisessa on mahdollista käyttää kyllin suurta kirjainkokoja. Sivunumerot on sijoitettu ylänurkkiin — liian laitaan, koska ainakin minun kappaleestani osa vasemmalla olevista nelinumeroisista luvuista on leikkautunut pois.

Sanakirjan ulkoasu on moderni ja näyttävä. Upea sinikeltainen kirja todellakin erottuu sekä kirjahyllystä että muista sanakirjoista. Se erottuu edukseen muista kaksikielisistä sanakirjoistamme myös sisältönsä monipuolisuuden ja ajantasaisuuden sekä toimituksen lujan leksikografisen otteen ansiosta. Toimitusta onkin syytä onnitella mitä lämpimimmin. Se on osoittanut paitsi kyvykkyytensä myös luovuutensa: sanaston kieliopillisessa kuvauksessa ja erityisesti käännösmallien kehittämisessä se on tehnyt rohkeaa pioneerityötä, josta on hyvä jatkaa. Sallittakoon sanoa lopuksi, että

▷

Södikan ja Kotuksen operatiivis-leksikografinen kumppanuus on johtanut oivalliseen tulokseen. ■

JAAKKO SIVULA
Seilikaari 6 A 4, 02180 Espoo
Sähköposti: Jaakko.Sivula@domlang.fi

SANAKIRJA HIIPUVASTA KIELESTÄ

Dmitri Tsvetkov *Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto*. Toimittanut, käänteissanaston ja hakemiston laatinut Johanna Laakso. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXV. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Suomalais-Ugrilainen Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1995. VIII + 524 s. ISBN 951-9403-83-3.

Itämerensuomalaisista kielistä kaksi, vatja ja liivi, elää pian vain kirjallisten muistomerkkien varassa. Vatjan neljästä murteesta — länsivatjan, itävatjan, Kukkosin ja kreevinin murteesta — puhutaan enää vain länsivatjan Vainpuolen murretta. Vainpuolen viidestäkymmenestä vatjan puhujasta parikymmentä asuu Joenperän kylässä.

Koska vatjan kieltä ei kohta enää puhuta, on kaiken tähän asti kerätyn aineiston julkaiseminen erittäin arvokasta. Yhden murteen sanastoon perustuvia sanakirjoja on tähän mennessä ilmestynyt kaksi: Jarmo Elomaan, Eino Koposen ja Leena Silfverbergin toimittama Lauri Kettusen *Vatjan kielen Mahun murteen sanasto* (Kettunen 1986) ja Seppo Suhosen toimittama Lauri Postin *Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja* (Posti ja Suhonen 1980). Lauri Kettunen keräsi sana-aineistonsa vuosina 1913 ja 1915 ja Lauri Posti vuosina 1931 ja 1932. Aineistot ovat siis päässeet sanastomuotoisina julkisuuteen vasta useita vuosikymmeniä keruutyön jälkeen, ja toiset tutkijat ovat toimittaneet ne painokuntoon. Kummassakaan kylässä vatjaa ei enää puhuta eikä vertailuaineistoa nykykielestä löydy. Sen sijaan Joenperän vatja elää vielä viimeisten käyttäjiensä suussa.

JOENPERÄN MURTEESTA

Joenperän murteen sanaston alkusanoissa (s. I–VIII) esitellään sen aineisto, syntytarina ja tekijä Dmitri Tsvetkov sekä Joenperän murteen pääpiirteet. Inkerinmaalla ovat inkerois-vatjalaiset kontaktit kestäneet vähintään tuhat vuotta. Ala-Laukaan ja Soikkolan inkeroisurteissa on vatjan kielen vaikutusta ja itävatjan itäisimmässä osassa, Vainpuolen vatjassa ja varsinkin Kukkosin murteessa inkeroisurteiden vaikutusta. Joenperän kylä on jo perinteisesti ollut inkerois-vatjalainen sekakylä, jossa *herrvalta* oli inkeroispuoli ja *kunikvalta* vatjalaispuoli. Joenperän murteessa on vahva inkeroisvaikutus, ja kieli eroaa jonkin verran jopa lähellä sijaitsevien kahden muun Vainpuolen vatjalaiskylän Luuditsan ja Liivtsülän murteesta. Joenperän vatjalle on ominaista loppuvokaalien vahva redusoituminen, lyhentymisen tai väljien vokaalien supistuminen, joka Liivtsülästä ja Luuditsasta puuttuu. Aivan lähistöllä on puhuttu myös suomea ja viroa. Inkerinmaan läntisimmän sopukan kielisuhteet ovat varmasti maailman jännittävimpiä: muutaman kilometrin säteellä asuu neljän lähisukukielen puhujia.